

<https://helda.helsinki.fi>

Uuskumma ja ekologinen epävakaas

Kortekallio, Kaisa

2020-12-28

Kortekallio , K 2020 , ' Uuskumma ja ekologinen epävakaas ' , Kosmoskynä , Nro 2/2020 ,
Sivut 56-59 . < <http://www.kosmoskyna.net/artikkelit/uuskumma-ja-ekologinen-epavakaas/> >

<http://hdl.handle.net/10138/326340>

---

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Julkaistu *Kosmoskynässä* 2/20, s. 56-59, ja verkossa:

<http://www.kosmoskyna.net/artikkelit/uuskumma-ja-ekologinen-epavakaus/>

Kaisa Kortekallio

Uuskumma ja ekologinen epävakaus

Eräässä esseessään kirjailija ja kustannustoimittaja Jeff VanderMeer on kuvaillut *The Weird* -antologian toimitusprosessia. Toimittajan keräämät kummat tarinat alkavat tihkua elettyyn elämään ja toimittaja muuttuu jonkinlaiseksi *noir*-salapoliisiksi:

Perikunnat rapistuvat; unohtuneita tarinoita on vaikea jäljittää; menneisyyden haavoittamat kirjailijat johtavat minua harhaan. Saan kuulla, että perikunnan edustaja on koomassa ja että hänen täytyy joko kuolla tai toipua ennen kuin uudelleenjulkaisuun voidaan saada lupa, ja näin tylsästä sopimusasiasta kuoriutuu kafkamaisia piirteitä. Harkitsen, lähettäisinkö meksikolaisen sirkustaiteilijaystäväni ratsuteitse Leonora Carringtonin talolle, julkaisuoikeuksia hakemaan, ja joudun miettimään alkaako himoamieni tekstien kirjoittajan maailmankuva kolonisoida toimitusprosessia. (VanderMeer 2014.)

Fiktio, kirjailijoiden elämäntarinat ja toimitusprosessi limittyvät ja kietoutuvat yhteen. VanderMeer jatkaa samaa teemaa ”Hauntings in the Anthropocene” -esseessä, jossa hän kuvaa Deepwater Horizon -öljynporauslautan räjähdystä ja siitä aiheutunutta ekologista katastrofia. Huhtikuussa 2010 Deepwater Horizon vuoti Meksikonlahteen 4,9 miljoonaa barrelia (780 000 kuutiometriä) öljyä. Tapahtuma vainosi floridalaista VanderMeeriä siinä määrin, että kasvavan öljyläikän muoto alkoi toistua hänen unissaan eräänlaisena vastakuvana: kasvava läikkä olikin koskemattoman luonnon alue, joka levisi yli ihmisasutuksen pyyhkien tieltään kaiken infrastruktuurin ja teknologian. Tämä unikuva sai kirjallisen muotonsa *Hävitys*-romaanissa, joka julkaistiin vuonna 2014 Eteläraja-trilogian ensimmäisenä osana. Sama kasvavan läikän muoto toistuu visuaalisena *Hävityksen* elokuva-adaptaatiossa (2018), jossa siihen liitetään myös syöpäkasvaimen merkityksiä.

VanderMeerin kahta esseettä yhdistää perustavanlaatuinen käsitys *kanavaksi* tulemisesta: tulemisesta outojen tarinoiden, tapahtumien ja kuvien kyllästäväksi, kunnes alkaa uneksia uusia tarinoita ja kuvia. VanderMeer on kuvaillut tällaista vaikutteiden kertymistä

useammalla tavalla: yhtäältä kyse on jonkinlaisesta kompostista tai karikkeesta, joka hajotessaan alkaa ilmetä hänen kirjoittamissaan tarinoissa – ja toisaalta *piinatuksi tulemisesta* (2014).

Sekä akateemisessa keskustelussa että laajemmassa kirjallisuuskeskustelussa liikkuu väitteitä, joiden mukaan uuskumma saattaa kyetä tarttumaan antroposeenin ominaispiirteisiin erityisen osuvalla tavalla. Mistä tässä on kysymys? Mitä uuskumma tekee omalla tavallaan? Ja miksi VanderMeeriä piinaavat unet olisivat antroposeenin kannalta tärkeitä?

Tuntuu väärältä

Uuskummaa ei pidetä realistisena tyylilajina. Kaikkea muuta: se on vaihtelevasti fantastista, tieteisfiktivistä ja yliluonnollisia troppeja hyödyntävää. Kuitenkin sillä on omalaatuinen suhde toteen ja todelliseen. Esimerkiksi kirjailija China Miéville on toistuvasti tyrmännyt tulkinnat, joissa hänen tarinoitaan kuvaillaan allegorioiksi. Miévillen mukaan uuskumma ankkuroi itsensä empiiriseen todellisuuteen, mutta tavalla, joka samalla tunnistaa ja tunnustaa todellisuuden käsittämisen rajat. Se siis omistautuu ”todellisuuden kummallisuudelle” (*the weirdness of the real*). (VanderMeer 2011, 58.) Uuskumma siis kierrättää tiettyjä kauhutroppeja, kuten havaintoa uhmaavien hirviöiden kohtaamista, mutta samalla asettaa ne arkisen todellisuuden konteksteihin.

Myös kriitikko Elvia Wilk (2019) korostaa kumman kirjallisuuden *kirjaimellisuutta*. Hänen mukaansa kumma on ”kokemuksellinen elementti tai alue, jota ei voi täysin selittää nykyisin vallassa olevien maailman kategorisoinnin rakenteiden avulla. Kuitenkin se on olemassa: voimme olla siihen yhteydessä, kokea sen, ja koettaa kuvailla sitä, vaikka tiedämmekin että kuvailumme jää vajaaksi”. VanderMeerkin on myöntänyt pyrkineensä Eteläraja kirjoittaessaan välittämään ”sen totuuden, että maailma on oudompi kuin käsitämme, että ymmärrämme vähemmän kuin aivomme huijaavat meitä uskomaan” (Mendelsund 2014).

Kumman tai uuskumman luonteessa ei kuitenkaan ole kysymys mistään tietyistä faktoista

– ei edes havaintopsykologisista. Asiantuntijat nojaavat mieluummin kumman tuottamiin tuntemuksiin ja vaikutuksiin. Kirjallisuudentutkija Mark Fisherin mukaan kumman voi tunnistaa siitä, että ”tuntuu *väärältä*: kumma entiteetti tai objekti on niin outo, että tuntuu siltä kuin sen ei pitäisi olla olemassa lainkaan, tai ainakaan sen ei pitäisi olla olemassa täällä” (Fisher 2016, 15). Ann ja Jeff VanderMeerin (2011, xiv) mukaan kumma on ”yhtä paljon tuntemus kuin kirjoitustyyli”. Miéville puolestaan palauttaa kummien tarinoiden viehätysten ihmeen ja ekstaasin (*awe and ecstasy*) tuntuun ja ylevän (*sublime*) käsitteeseen: omassa työssään hän on tuonut ylevän tuntua arkisiin ja urbaaneihin tarinamaailmoihin. Tätä arkisen ja ihmeellisen yhdistelmää pidetään yleisemminkin yhtenä lajityypin tunnuspiirteistä.

Kumman ja uuskumman kirjallisuuden ytimessä vaikuttaisi siis olevan inhimillisten kykyjen, erityisesti havainnon ja ymmärryksen, haastaminen ja kyseenalaistaminen. Tämä haaste ei jää temaattiseksi selittämiseksi vaan lukijaa koetellaan kokemuksellisella tasolla. Yksi tunnistettavimmista koettelu paikoista on lajityypin avaintrooppi: hirviön kohtaaminen.

Universumi ei välitä

Kumman kirjallisuuden hirviöt – tunnetuimpina Lovecraftin Suuret Muinaiset – haastavat inhimillistä tajuntaa. Ne kohdatessaan ihminen joutuu rajalle, jota ei voi ylittää menettämättä mielensä eheyttä. Hirviöitä ei voi kuvailla – vaikka voidaankin kuvailla kokemusta hirviöstä. Joissakin tulkinnoissa tällaista hirviötä kutsutaan *radikaaliksi toiseudeksi*, siis joksikin, mitä kokeva subjekti ei voi hyväksyä osaksi maailmanselitystään. Radikaali toiseus on liitetty monenlaisiin ”kiellettyihin” alueisiin, kuten ihmismielen tiedostamattomiin puoliin, yhteiskunnassa näkymättömiin tai alistettuihin ihmisryhmiin – ja ei-inhimilliseen todellisuuteen.

Uuskumman tutkijat kuten Gry Ulstein, Tom Idema, Ben Robertson ja Finola Anne Prendergast ovat viime vuosina väittäneet, että uuskumma tekee eroa perinteeseensä juuri hirviöiden avulla. Esimerkiksi Eteläraja-trilogiasta on sanottu, että se auttaa lukijaansa liikkumaan tuntemattoman pelon tuolle puolen ja hyväksymään radikaalin toiseuden jonain muunakin kuin ihmisyyttä uhkaavana ja tuhoavana

elementtinä: ”syleilemään hirviömäisyyttä”. Ulstein ja Idema yhdistävät tämän teeman ihmisen ja ekosysteemien välisiin suhteisiin. Ekologiset järjestelmät ovat epävakaita, arvaamattomia ja potentiaalisesti tuhoisia, eivätkä ihmiset voi parhaalla tieteellisellä tiedollaankaan varmasti ennustaa, mitä niissä ja niille tapahtuu. Globaalien ympäristönmuutosten kiihtyessä tätä epävarmuutta on yhä vaikeampi paeta. Ideman tulkinnan mukaan VanderMeerin Eteläraja on pyrkimyksiltään samansuuntainen kuin postmodernistiset romaanit (esim. J.G. Ballard, Thomas Pynchon, Don DeLillo): päähenkilöt pyrkivät totuudellisuuteen ja autenttisuuteen, mutta ovat rakenteellisella tasolla kyvyttömiä löytämään totuutta. Siinä missä postmodernistit olivat kiinnostuneita sosiaalisesta totuudesta, VanderMeer suuntautuu ei-inhimilliseen.

Kokemuksellisen epävarmuuden korostaminen auttaa siis uuskummaa kirjallisuutta pitämään esillä niitä ekologisten suhteiden puolia, jotka ihmiset mieluummin unohtaisivat: epävakautta, arvaamattomuutta ja tuhoisuutta. Esillä pitämisestä voidaan mahdollisesti edetä hyväksyntään, kuten VanderMeerin *Hyväksynnässä*: biologin muodomuutoksesta kehkeytynyttä hirviötä ei välttämättä *ymmärretä*, mutta se tunnustetaan osaksi Alue X:n ekologista todellisuutta. Filosofit Timothy Morton on kuvannut tällaisia ekologista suhteita ja niitä käsittelevää ajattelusuuntausta ”pimeäksi ekologiaksi” (*dark ecology*).

Ekologisen epävakauden tunnistaminen liittyy elimellisesti länsimaisen, kristinuskon puitteissa kehittyneen kulttuurin kyvyttömyyteen hyväksyä sitä, että ”universumi näkee meidät samanlaisina yksinkertaisina atomeina kuin kaiken muunkin” (VanderMeer 2016) – siis sitä, että ekologinen ja kosminen todellisuus *ei välitä ihmisistä*. Uuskumma voi pysytellä oudon, tuntemattoman ja ei-inhimillisen todellisuuden parissa pyrkimättä palauttamaan sitä ihmiskeskeisiin tai teistisiin selitysmalleihin.

Käytännössä tämä pysyttely tarkoittaa ruumiillista vaikuttumista: ihmetystä, hämmennystä, läväistystä ja kyllästetyksi tulemistä – ja ehkä, kokijasta riippuen, kauhuakin. Usein tällainen vaikuttaminen ohjaa lukijaa kokemuksiin, jotka ulottuvat hieman yhteisesti ymmärretyn todellisuuden ulkopuolelle – alueelle, jota on tavattu pitää *yliluonnollisena* mutta joka voidaan tulkita myös *ekologisena*. Näin käy, kun lukija alkaa huomata kuinka monella tavalla Alue X läpäisee romaanien henkilöahmojen kehot ja

tajunnan. Fyysinen, biokemiallinen selitys on helppo löytää – Alue X erittää jonkinlaisia psykoaktiivisia itiöitä – mutta tämän selityksen jälkeen lukija on edelleen pulassa. Trilogian henkilöhahmoista etenkin biologi ja Control käyvät läpi esteettisiä, tunteellisia ja paranoidejakin tuntemuksia, joita on mahdotonta selittää puhtaasti yhdellä vaikutuksella. Kun Control haistaa mädän hunajan tuoksun tutkimusinstituutin rakennusten käytävillä, onko aistimuksen takana Alue X:n biokemiallinen vaikutus vai instituutin mielenhallinta-apparaatti? Kun hän myöhemmin alkaa käyttää puheissaan toisten henkilöhahmojen aiemmin lausumia fraaseja, onko kyseessä hypnoosin aikaansaama käyttäytymiskuvio vai Alueen vaikutus kaikkiin puhujiin?

Internetistä voi löytää loputtomasti keskusteluja ja kaavioita, joissa Etelärajaa pyritään jäsentämään ja selittämään. Selityksiin taipuvalle lukijalle teorioita on tarjolla liikaa. Lukijalla voi mennä hetki ennen kuin hän huomaa, että tämä analyttinen puuhailu sitoo hänet osaksi VanderMeerin luomaa tekstuaalista konetta – peliä, jota ei voi voittaa. Analyysin kapean valokeilan ulkopuolelle jää jotain. Havahtuessaan lukija saattaa huomata, että joku on huoneessa hänen kanssaan, lähellä: mutta jos hän kääntyisi katsomaan, ei hän silti näkisi ketään.

Jokin kummittelee uusikumman lukijassa. Ehkä se on tekijä. Ehkä se on kulttuuri, kaikissa kokemusta muovaavissa käännteissään. Ehkä se on Deepwater Horizonin räjähdys. Ehkä se on *Toxoplasma gondii*. Oleellisinta lienee, että lukija ei enää kuvittele olevansa yksin.

Kirjallisuutta

Fisher, Mark. 2016. *The Weird and the Eerie*. London: Repeater Books.

Idema, Tom. 2019. *Stages of Transmutation: Science Fiction, Biology, and Environmental Posthumanism*. London and New York: Routledge.

Joshi, S. T. 1990. *The Weird Tale: Arthur Machen, Lord Dunsany, Algernon Blackwood, M. R. James, Ambrose Bierce, H. P. Lovecraft*. Austin: University of Texas Press.

Kortekallio, Kaisa 2019. "Turning Away from the Edge of Madness. Kinesis, nihilism, and Area X." *Collateral* 16. <http://collateral-journal.com/index.php?cluster=16>.

Kortekallio, Kaisa 2020. *Reading Mutant Narratives. The Bodily Experientiality of Contemporary Ecological Science Fiction*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5776-8>.

Mendelsund, Peter. 2014. "Describing the indescribable with Jeff VanderMeer." *Boing Boing*. 12.11.2014. <https://boingboing.net/2014/11/12/describing-the-indescribable-w.html>.

Miéville, China. 2009. "Weird Fiction." *Routledge Companion to Science Fiction*, toim. Mark Bould, A. M. Butler, Adam Roberts ja Sherryl Vint, 508–515. Abingdon and New York: Routledge.

Morton, Timothy. 2016. *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*. New York: Columbia University Press.

Prendergast, Finola Anne. 2017. "Revising Nonhuman Ethics in Jeff VanderMeer's *Annihilation*." *Contemporary Literature* 58(3): 333–360.

Robertson, Benjamin J. 2018. *None of this is Normal: The Fiction of Jeff VanderMeer*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Sieg, George J. 2009. "Infinite Regress into Self-Referential Horror: The Gnosis of the Victim." *Collapse: Philosophical Research and Development*, Vol. IV, toim. Robin Mackay, 30–54. Falmouth: Urbanomic.

Ulstein, Gry. 2017. "Brave New Weird: Anthropocene Monsters in Jeff VanderMeer's *The Southern Reach*." *Concentric: Literary and Cultural Studies*: 71-96. DOI: 10.6240/concentric.lit.2017.43.1.05.

VanderMeer, Jeff. 2008. "The New Weird - "It's Alive?"" *The New Weird*, toim. Jeff VanderMeer, ix–xviii. San Francisco: Tachyon.

VanderMeer, Jeff. 2011. "Conversation #1: China Miéville and the Monsters." *Monstrous Creatures. Explorations of Fantasy through Essays, Articles and Reviews*, toim. Jeff VanderMeer, 55–64. Bowie: Guide Dog Books.

VanderMeer, Jeff. 2014d. "The Uncanny Power of Weird Fiction." *The Atlantic*. 30.10.2014. <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2014/10/uncanny-fiction-beautiful-and-bizarre/381794>.

VanderMeer, Jeff. 2016. "Hauntings in the Anthropocene. An Initial Exploration." *Environmental Critique*. 7.7.2016. <https://environmentalcritique.wordpress.com/2016/07/07/hauntings-in-the-anthropocene>.

VanderMeer, Ann ja Jeff. 2011. "Introduction." *The Weird: A Compendium of Strange and Dark Stories*, toim. Ann ja Jeff VanderMeer, xv–xx. London: Corrus.

Wilk, Elvia. 2019. "Toward a Theory of the New Weird." *Lit Hub*. 5.8.2019. <https://lithub.com/toward-a-theory-of-the-new-weird>.